

PLAANILISE HINNAKIJUNDAMISE SÜNKRONISEERIMISEST RAHVAMAJANDUSE PLANEERIMISEGA

H. Müür

Raamatupidamise kateeder

Hinnakujundamise protsessi plaanipärane suunamine on sotsialistliku riigi rahvamajanduse arengu plaanilise juhtimise orgaaniliseks koostisosaks. Plaaniline hinnakujundamine on kaubalis-rahaliste suhete ja väärtusseaduse kasutamise üks olulisemaid tingimusi sotsialistlikus majanduses. Hindade plaanilise kehtestamise tulemusena luuakse nii tootjatele kui ka tarbijatele ühiskondlikult vajalike kulude kriteerium, selle kaudu tingimused majandusüksuste täielikuks isemajandamiseks, tootmise majandusliku efektiivsuse tõstmiseks, luuakse mehhanism rahvatulu plaaniliseks jaotamiseks.

Plaaniliselt kehtestatud, stabiilsetel hindadel on rahvamajanduse planeerimise seisukohalt suur tähtsus. Teatavasti töötatakse rahvamajandusplaani välja võrreldavates ehk nn. püsivhindades, mis võimaldab plaani väljatöötamise käigus määrata tegeliku arengudünaamika ja vajalikud proportsioonid ning hiljem kinnitatud plaaniülesanded ühtse süsteemina nende täitjateni — ettevõteteni ja majandusorganisatsioonideni «alla» viia.

Muudatused hindade süsteemis tingivad rahvamajandusplaani näitajate ümberarvutamise vajaduse; nii tuli 1967. a. II poolaasta plaan ümber arvutada valdavalt osas rahvamajandusharudes ja ettevõtetes, kus uusi hindu ei olnud kehtestatud juba varem. Hindade jooksvad muudatused võivad oluliselt mõjustada finantsmajanduslikke vahetordi tooraine ja materjalidega varustamise ning valmistoodangu turustamise osas, muuta vahetordi riigieelarvega. Nad võivad paralüüsida ettevõtetes väljakujunenud isemajanduslike vahetordade ja sellega kaasneva materiaalse stimuleerimise süsteemi, kuna ettevõtetes rakendatavad finantsmajanduslikud normatiivid (fondimaksu, fikseeritud maksete, krediitiprotsendi, ettevõtete stimuleerimisfondide eraldiste jm. määrad) on suhteliselt püsivad. Nimetatud normatiivide stabiilsus on aga ettevõtete uuel süsteemil töötamise üks

põhilisemaid tingimusi. Seega on ilmne, et hindade stabiilsus on kogu rahvamajandusplaani, kõigi tootmisharude ja ettevõtete plaanide stabiilsuse ning ka nende täitmise reaalsuse üheks olulisemaks eeltingimuseks.

Ilmselt pole siinkohal vajadust peatuda ettevõtete plaanide stabiilsusel üldse. Plaanide ja nende väljatöötamisel kasutatavate finantsmajanduslike normatiivide stabiilsuse nõue oli juba tootmise planeerimise ja materiaalse stimuleerimise uue süsteemi lähtealuste väljatöötamise üheks tähtsamaks nurgakiviks. Uue majandussüsteemi juurdudes ja tema üksikmomentide täpsustudes on püütud seda nõuet ka üha järjekindlamalt ellu viia. On üldiselt teada, milliseid raskusi toovad ettevõtetele kaasa realiseerimis- ja kasumiplaanide, materjali- ja palgafondide jms. sagedased muutmised ning kuidas uue majandussüsteemi tingimustes püütakse nendest puudustest järk-järgult üle saada.

Hindade stabiilsus ei tähenda aga seda, et hinnad peaksid jääma pikemat aega ühesuguseks, et neid võiks kinni külmutada, vaatamata kõigi majanduslike tingimuste muutumisele. Plaaniline hinnakujundamine eeldab hindade stabiilsuse orgaanilist ühendamist nende paindlikkusega, eeldab sellist hindade süsteemi, mis õigel ajal reageeriks muudatustele majanduse arengus, kaupade tootmise, ringluse ja tarbimise tingimustes.

Hindade paindlikkuse probleem ei ole hinnakujundamise praktikas ja ka majandusteoorias uueks küsimuseks. Küll aga suureneb uutes majandustingimustes, rahvamajanduse juhtimise ja planeerimise majanduslike meetodite osatähtsuse kasvades selle probleemi aktuaalsus ning vajadus seda radikaalselt, igakülgsest põhjendatult lahendada. Küsimus on lahendatav eeskätt seoses kogu rahvamajanduse perspektiivse ja jooksva planeerimise pideva täiustamisega, kusjuures rahvamajanduse planeerimise üldises süsteemis kujuneks välja plaaniliselt suunatav, paindlik hindade süsteem.

Hindade paindlikkus sotsialistlikus majanduses peab kujutama endast hindade plaanilist reguleerimist, mitte aga nende kõikumist realiseerimistingimuste stiihilise muutumise mõjul turul. Hindade paindlikkus peab kujunema Nõukogude hinnapoliitika tähtsaks koostisosaks, seda tuleb kasutada teadlikult kogu taastootmisprotsessi — tootmise, ringluse ja tarbimise efektiivsuse tõstmise eesmärgil. Paindlik hindade süsteem peab teenima rahvamajanduse plaanipärase arengu huve, tagama hindade üldise taseme stabiilsuse antud perioodil ja võimaldama selle raames operatiivselt muuta konkreetseid hindu, mis ei vasta antud kaupade tootmise ja tarbimise tingimustele ning muutuvale tarbimisväärtusele.

Omaette küsimus on hindade stabiilsuse ja paindlikkuse piiritlemine. Juba rahvamajanduse planeerimise stabiilsuse taga-

misest lähtudes on selge, et hinnad ei või peegeldada tootmis- ja tarbimistingimuste igasuguseid muutusi. Ilmselt on otstarbekas, et hindade paindlikkust rakendataks eeskätt negatiivsete nähtuste kõrvaldamiseks (veel parem — eelnevaks välistamiseks) meie majanduselus. Selliste hulgas võiks märkida: toodangu sortimendi, nomenklatuuri ja kvaliteedi ebasoovitav muutmine (nn. «kasulike» ja «kahjulike» toodete probleem), toodangu aeglane uuendamine, raskused mõnede toodete realiseerimisel, rahvatulu ümberjaotus hindade mehhanismi kaudu ebasoovitavas suunas jms. Siin annaks palju ära teha paindlike hindade rakendamiselega.

Paindlike hindade rakendamine kogu rahvamajanduse ulatuses on omakorda seotud ajamomendiga: tuleb kujundada põhjendatud kriteeriumid selle kohta, millal ja missuguste tingimuste kujunedes muuta konkreetsete toodete või tooterühmade hindu, millal töötada välja tervikuna uued hinnakirjad. Prognoosid selles valdkonnas eeldavad muidugi hästi korraldatud informatsiooni konkreetsete toodete hindade, tootmiskulude ja -tingimuste kohta ning seda nii ajalisel, eri perioodide kohta, kui ka ruumiliselt, eri vabariikide kohta (kohaliku hinnakujundamise kasvava osatähtsuse tõttu).

Eeltoodust lähtudes tuleb vaadelda hulgihindade läbivaatamise senist praktikat ja kaaluda võimalusi selle paindlikumaks muutmiseks. Kuni viimase ajani olid hulgihindade läbivaatamise põhiliseks mooduseks nende kardinaalsed läbivaatused — hulgihindade reformid. Majanduse areng on tõstnud päevakorda vajaduse hulgihindade reforme plaanipäraselt kooskõlastada konkreetsete toodete ja tooterühmade hindade, samuti tervete hinnakirjade operatiivse muutmisega.

NSV Liidu rahvamajanduse areng on näidanud, et hindade muutumatus pikema perioodi vältel on eemaldanud hinnad objektiivsest majanduslikust baasist — ühiskondlikult vajalikest kuldudest, toodangu tegelikest tootmis- ja realiseerimistingimustest. Selline olukord nõrgendab hulgihindade osa tootmise efektiivsuse tõstmise ja tehnika arengu stimuleerimisel.

Nii realiseeriti enne viimast hulgihindade reformi 12 aasta jooksul valdav enamus tööstustoodangust 1. juulil 1955. a. kehtestatud hindadega. Selle perioodi vältel muutusid tunduvalt tootmiskulud, sealjuures eri tootmisharudes erinevalt. Tootmiskulude sellise seaduspärase muutmise kõrval mõjutasid nende dünaamikat vaadeldaval perioodil, võrreldes varasemate hulgihindade reformide vaheliste perioodidega, veel oluliselt põllumajandusliku tooraine maksumuse tunduv kasv (kokkuostuhindade mitmekordse tõstmise tõttu) ja palkade korrigeerimine kõigis põhilistes tootmisharudes. Tunduvalt uuenes selle aja jooksul toodangu nomenklatuur masinaehituses (paljudes hinnakirjades tuli muuta toodangu nomenklatuuri koguni 80—90% ula-

tuses), kergetööstuses jt. tööstusharudes. Paljudel juhtudel orienteerisid vananenud hinnad majanduse arengut ebasoovitavas suunas ja ei soodustanud vajalike rahvamajanduslike proportsioonide saavutamist. Erinevate toodete hindade vahekorrad ei vastanud majanduse arendamise vajadustele, ei stimuleerinud uue tehnika arendamist ja laialdast rakendamist, ei taganud ressurside otstarbekat kasutamist. Kõik see tingis hulgihindade üldise läbivaatamise vajaduse.

Kogu varasem hinnakujundamise praktika, uute hulgihindade rakendamise senised tulemused ning ka tootmise planeerimise ja majandusliku stimuleerimise uue süsteemi eeliste täielikuma kasutamise vajadus aga veenavad, et hindade plaanilisel reguleerimisel ei saa piirduda ainuüksi hindade episoodiliste kardinaalsete reformidega.

Hulgihindade ulatuslikud reformid on vajalikud siis, kui hindade muutmine puudutab kõiki või enamikku tööstusharusid. Selliste reformide läbiviimine on väga töömahukas ja puudutab praktiliselt rahvamajanduse kõigi lülide ökonoomikateenistusi. Ilmselt õigustaksid hulgihindade sellised massilised läbivaatused end siis, kui on vaja lahendada kogu tööstuse hulgihindade süsteemi täiustamise põhilisi, kardinaalseid ülesandeid. Niisugusteks hulgihindade reforme põhjustavateks tingimusteks võiksid olla näiteks alljärgnevad.

1. Vajadus hulgihindade ulatuslikuks muutmiseks hankivas tööstuses. Sellisel juhul saavad ahelreaktsiooni korras puudutatud kõigi toodete hinnad tehnoloogilises järjekorras, alates esmast toorainet hankivatest tootmisharudest ja lõpetades lõpliku valmistoodangu tootmisega.

2. Vajadus tootmisharudevaheliste proportsioonide järsuks muutmiseks, erakordsete arengutempode tagamiseks jm. sellisteks olulisteks niheteks majanduselus. Ilmselt ei piisa säärase erakorraliste eesmärkide saavutamiseks ainult kapitaalvahutuste, materiaalsete ressursside, palgafondide jm. ümberjaotamisest, vaid tuleb selleks rakendada ka kogu hulgihindade süsteemi stimuleerivat mõju. Analoogiliselt toimiti teatavasti põllumajanduses, kus selle haru mahajäämuse likvideerimiseks tuli kardinaalselt tõsta kokkuostuhindu.

3. Vajadus muuta hindade väljatöötamise metodoloogiat, hinna mudelit. Nii oli 1967. a. hulgihindade reform tingitud otseselt ka planeerimise ja materiaalse stimuleerimise uue süsteemi rakendamisest, mis ise eeldas hinnakujundamise metodoloogia muutmist. Nimelt on ju uue majandussüsteemi puhul üheks põhiliseks plaaninäitajaks tootmise rentaablus, mis leitakse kasumi ja tootmisfondide maksumuse suhtena. Järelikult tuli ka kaupade hindade planeerimisel kujundada neis rentaabluse (tingimata diferentseeritud) normatiiv, lähtudes tootmisharulisest fondimahukusest.

Hulgihindade edasise täiustamise, nende paindlikkuse tagamise põhiliseks mooduseks uutes majandamistingimustes peaks kujunema nende jooksev plaaniline reguleerimine vastavalt majanduslike tingimuste muutumisele. Hindade selline dünaamilisus, nende paindlikkus on kõigiti põhjendatud kogu hinnakujundamise tegurite kompleksi dünaamilisusega:

- a) tootmis- ja käibekulude dünaamilisusega;
- b) rahvamajanduslike proportsioonide, tootmise struktuuri suhteliselt kiire muutumisega;
- c) valmistatava toodangu nomenklatuuri kiire uuenemisega, seniste toodete kiire moraalse vananemisega.

Nimetatud tegurid toimivad tootmisharuti erinevalt ja tingivad seetõttu hindade läbivaatamise erineva sageduse neis harudes. Kui toodangu omahinna tase alaneb tööstuses aastas keskmiselt 1,5%, siis moodustab see alanemine masinaehituses koguni 3—4%, metallurgiatööstuses ja keemiatööstuses aga ca 1%, kuna söetööstuses ja metsatööstuses on omahind kujunenud küllaltki stabiilseks. Hankivas tööstuses võivad kulude tasemele avaldada küllaltki püsivat mõju looduslikud-geoloogilised ja bioloogilised tingimused. Suhteliselt aeglaselt alanevad tootmiskulud kerge-tööstuses ja enamikus toiduainetetööstuse harudes. Neis avaldavad kuludele määravat mõju põllumajandusliku tooraine maksumus ja kvaliteet.

Proportsioonide ja tootmise struktuuri muutumine puudutavad tootmisharusid samuti küllaltki erinevalt. Teatavasti on neis tootmise mehhaniseerimise ja automatiseerimise tempo erinev, ka toimub tootmistehnoloogia täiustamine erineva intensiivsusega. Lõpuks on vaja samuti arvestada toodangu tarbimisväärtuslikku külge ja selle iseärasusi. Toorainet andvates tööstusharudes muutuvad toodangu nomenklatuur ja tema tarbimisväärtus suhteliselt aeglaselt, masinaehitusele on aga omane toodangu kiire uuenemine, masinate ja aparaatide tootlikkuse jt. tarbimisväärtuslike parameetrite pidev tõus.

Seega on vaja hulgihindu plaanipäraselt täiustada vastavalt konkreetsete majanduslike tingimuste muutumisele igas tootmisharus. Ilmselt tekib vajadus eri toodete hindade ja nende vahelkordade muutmiseks ühtedes tootmisharudes kiiremini, teistes aeglasemalt. Hindade selline plaanipärane läbivaatus peaks toimuma sellekohaste perspektiiv- ja jooksvate plaanide kohaselt. Sealjuures võib hindade täiustamise abinõusid oma mõjuulatuse järgi liigitada:

- 1) tööstusharude toodangu hulgihindade taseme ja vahelkordade muutmine. Need muudatused tingivad puhastulu tootmisharudevahelise ümberjaotuse ja mõjuvad oluliselt harude majandusliku tegevuse tulemustele;

- 2) ühe haru poolt väljastatava toodangu (näiteks ühe tooteliigi piires, vastastikku asendatava toodangu jne.) hindade vahe-

korra muutmine. Eriline tähendus tundub siinjuures olevat uue ja vana toodangu hindade õigeaegsel muutmisel. Seejuures antud tööstusharu hulgihindade üldine tase tervikuna ei tarvitse muutada;

3) konkreetsete kaupade hinna muutmine (alandamine), alates tema tootmise alustamise momendist kuni selle lõpetamiseni.

Nähtavasti on otstarbekas lülitada need hindade süsteemi täiustamise mitmesugused abinõud riiklikesse rahvamajanduse arendamise plaanidesse, kus siis tuleks ette näha konkreetsete tööstusharude toodangu hulgihindade muutmise põhilised ülesanded ja välja tuua nende muutuste mõju teistele tööstus- ja rahvamajandusharudele (selle toodangu tarbijatele). Need ülesanded peaksid saama rahvamajanduse arendamise viie aasta ja aastaplaanide koostisosadeks.

Viie aasta plaanides, mis on rahvamajanduse planeerimise põhivormiks, tuleks plaaniülesannete üldises süsteemis näha ette hulgihindade läbivaatus tööstusharuti ning näidata selle läbiviimise aeg ja kavandatava muutmise ulatus (indeksi näol). See võimaldab hindade süsteemi täiustamise viie aasta programmi aegsasti kooskõlastada viisaastakuks kavandatud tootmiskulude alandamisega tööstusharuti, samuti arvestada kavandatud rahvamajanduslike proportsioonide muutumist.

Sealjuures peaks ka hindade muutmise plaanide väljatöötamise mehhanism ühtima rahvamajandusplaanide väljatöötamisel kehtiva korraga: lähtudes viie aasta plaani arvutustest omahinna alandamise ja tööviljakuse tõstmise alal esitavad ministერიумид jt. keskasutused oma toodangu hulgihindade läbivaatamise plaanide projektid kas vastava vabariigi hindade komiteele või üleliidulisele Riiklikule Hindade Komiteele; viimane töötab välja hulgihindade muutmise plaani lõpliku variandi, mis esitatakse (alluvusele vastavalt) kas vabariigi plaanikomiteele või üleliidulisele Riiklikule Plaanikomiteele ning kinnitatakse seejärel koos rahvamajandusplaani ja riigieelarvega. Seega orienteeruks hindade jooksev läbivaatamine rahvamajanduse igakülgset põhjendatud arenguperspektiividele, ta baseeruks kõigil rahvamajanduse arendamise viie aasta plaani väljatöötamisel tehtud majanduslikel arvutustel.

Ilmselt ei ole rahvamajanduse planeerimise kaasaja taseme juures reaalne ja ka otstarbekas esialgselt välja töötada kaht paralleelset viie aasta plaani: üht baasiperioodi, s. o. võrreldavates hindades (nagu seda seni tehakse) ja teist jooksvates hindades, arvestades viieks aastaks kavandatud hindade muudatusi. Peaks igati piisama vaid esimesest. Küll peab aga rahvamajanduse arendamise viie aasta plaan hõlmama siis konkreetsete hindade muutmise ülesandeid. Pärast uute hulgihindade operatiivset rakendamist (soovitav aasta algusest) ei ole viie aasta plaani antud aasta plaaniülesannete uutesse hindadesse (nüüd juba täp-

ne) ümberarvutamine enam keerukas, kuna vastavad muudatused plaaninäitajates nähti põhijoontes ette juba viie aasta plaani väljatöötamisel.

Viie aasta plaani ülesannetest lähtudes on võimalik aegsasti välja töötada konkreetseid abinõusid kavandatud hulgihindade muutmise ettevalmistamiseks. Eriline tähendus on siin uute hinnakirjade õigeaegsel väljatöötamisel. Need peavad olema kinnitatud, paljundatud ja laiali saadetud ettevõtetele ja majandusorganisatsioonidele enne planeeritavale eelneva aasta mai-kuud. Siis osutub praktiliselt võimalikuks töötada välja järgmise aasta rahvamajanduse arendamise plaani projekt (see töö aga teatavasti algab ettevõtetest) osaliselt muudetud hindadega ning kehtestada need uued hinnad koos järgmise aasta plaani jõustumisega, s. o. planeeritava aasta 1. jaanuarist.

Hulgihindade jooksva läbivaatamise selline süsteem, paindliku hinnakujundamise sünkroniseerimine rahvamajandusplaani väljatöötamisega võimaldaks saavutada olukorra, mille puhul hulgihindade osaline reguleerimine eri tööstusharudes ei too endaga kaasa ka rahvamajanduse arendamise aastaplaani ja riigieelarve uutesse hulgihindadesse ümberarvutamise vajadust. Teatavasti aga just selles seisnebki hindade jooksvale plaanilisele reguleerimisele ülemineku üks põhilisi raskusi.

On ilmne, et esitatu võiks kujutada endast vaid hulgihindade jooksva reguleerimise süsteemi kondikava. Tema rakendamise detailprobleemid (nagu üldise majandusreformi üksikküsimusedki) vajavad kõige otstarbekama lahenduseni jõudmiseks veel tõsiset vaagimist ja tõenäoliselt ka praktikas katsetamist.

Ilmselt peab hinnakujundamisel tunduvalt kasvama NSV Liidu Ministrite Nõukogu Riikliku Hindade Komitee käsutuses oleva hulgihindade jooksva reguleerimise erifondi osatähtsus. See fond moodustati teatavasti juba 1966. aastal, kuid on seni leidnud minimaalset kasutamist; meie vabariigile näiteks ei ole sealt üldse vahendeid eraldatud. Nimetatud fondi vahendeid kasutatakse hulgihindade muutmise tagajärjel tootjate tulemi vähenemisest ja tarbijate kulude suurenemisest tulenevate tegelike kahjude hüvitamiseks, kui neid hindade muudatusi ei saa arvestada rahvamajandusplaani ja riigieelarve koostamisel, s. t. edaspidi kindlalt piiritletud erandjuhtudel:

- 1) kui hinnad tuleb kehtestada juba jooksva aastal või
- 2) hinnad kehtestatakse küll järgmise aasta 1. jaanuarist, kuid nende hilise väljatöötamise ja kinnitamise tõttu ei ole muudatusi võimalik arvestada rahvamajandusplaani ja riigieelarve projektide väljatöötamisel.

Hulgihindade õigeaegne jooksev reguleerimine rahvamajanduse planeerimise raames kujuneb kindlasti keskseks abinõuks, mis tagab hindade vajaliku paindlikkuse uue majandussüsteemi tingimustes. Muidugi ei tähenda see, et hindade paindlikkuse

probleem ainult sellega piirduks. Paindlikkus tagatakse terve abinõude kompleksiga: kahe hinnakirja süsteemiga (eraldi hulgihindade väljatöötamisega tarbekaupadele, täiendavalt senistele jahindadele), arvestushindadega, fikseeritud maksetega, põhihinnast juurde- ja mahahindluste süsteemiga jne.

О СИНХРОНИЗАЦИИ ПЛАНОВОГО ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ С ПЛАНИРОВАНИЕМ НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА

Х. Мююр

Резюме

Плановое ценообразование является органической составной частью планового руководства развитием народного хозяйства. Стабильность цен — важная предпосылка стабильности планов и реальности их выполнения. Но стабильность цен должна быть согласована с их подвижностью, должен быть обеспечен учет изменений в условиях производства, реализации и потребления продукции.

Прежняя практика ценообразования убеждает в том, что при плановом регулировании цен нельзя будет в дальнейшем ограничиваться лишь их эпизодическими, кардинальными реформами. Реформы оптовых цен оправданы тогда, когда необходимо совершенствовать всю систему цен в промышленности. Главным средством обеспечения гибкости цен в новых условиях хозяйствования должно стать их текущее плановое регулирование. При этом следует учесть различную динамику ценообразующих факторов по отраслям, что предопределяет изменения цен в одних отраслях относительно чаще, в других реже.

Целесообразно будет включить мероприятия по совершенствованию системы цен в государственные планы развития народного хозяйства. В планах предусматривались бы изменения оптовых цен по отраслям (в виде индексов), и влияния этих изменений у потребителей данной продукции. При этом плановые изменения цен основывались бы на расчетах перспективного плана по повышению производительности труда и снижению издержек производства по отраслям.

Исходя из задач пятилетнего плана становится возможным вовремя разрабатывать конкретные мероприятия по подготовке изменений оптовых цен. Новые прейскуранты должны быть разработаны, утверждены и доведены до предприятий до мая месяца предпланового года. Тогда можно будет повсеместно разработать проекты планов по частично измененным ценам. Сами новые цены будут введены одновременно с вступлением в силу нового годового плана, т. е. с 1 января планового года.

Синхронизация текущего пересмотра оптовых цен с разработкой народнохозяйственного плана позволяет учесть изменения конкретных факторов ценообразования и одновременно исключает необходимость пересчета плана и госбюджета в новые цены. Именно в том и заключалась одна из основных трудностей текущего планового регулирования цен.